

ՎԱԶԳԵՆ ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄՅԱՆ

Քանասիրական գիտ. դոկտոր, ՀՀ ԳԱԱ ԼԻ

ՍԱՀԱԿ ՁՈՐՈՓՈՐԵՑԻ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԵՐԿԵՐԻ ԲԱՌԱՊԱՇԱՐԸ

Սահակ Ձորոփորեցի կաթողիկոսը գահակալել է է. դ. երրորդ քառորդին եւ Ը. դարի սկզբին: Նա իր ողջ կեանքը նուիրաբերել է Հայ Եկեղեցու ինքնութեան պահպանմանն ու հաւատքի մշտամնայութեանը, ուստի հայ ազգի գոյատեւման անխափանութեան նուիրական գործին (ծն. թ. անհյտ. — վախճ. 703 թ., ծննդավայրը՝ Գուգարքի Ձորոփոր գաւառ, գիւղ Արքունաշէն):

Ժամանակի գիտելիքներին, նաեւ լեզուներին (օրինակ՝ արաբերէնին, յայտնի է նրա մի թուղթը՝ ուղղուած արաբ ոստիկանապետին կամ ամիրապետին) հասու մեծութիւն է հայոց հայրապետը՝ իր ազգի հոգսերով ապրած: Այդ նուիրումն ենք տեսնում, օրինակ, հետեւեալ ձեւակերպման մէջ. «Սահակ կաթողիկոս, երկար պաշտօնավարութենէ յոգնած, բազմապիսի փորձանքներէ անցած, ներքին եւ արտաքին վիշտերով տազնապած, աքսորներով եւ բանտարկութիւններով տկարացած, իրեններուն աղէտներովը տոգորուած, ծերացեալ հասակի հասած, եւ հիւանդագին մարմնով տառապած, ճամբայ կելլէ Դամասկոսէ, եւ հակառակ իր տկարութեան կը փութայ, կը շտապէ, կաճապարէ օր առաջ Հայաստան հասնիլ, քանի որ դեռ Ոկբայ վրիժառու բանակը ոտք չէր կոխած այն երկիրը, զոր աւերելու հրաման ստացած էր իր ամիրապետէն»¹:

Մեծ չէ այս իմաստուն մարդու գրական ժառանգութիւնը, ընդամէնը, ինչպէս նշում են աղբիւրագէտ բանասէրները, մէկուկէս տասնեակ Կանոններ, Շարականներ, ինչպէս նաեւ մէկ Թուղթ եւ մէկ Ճառ, որոնք լոյս են տեսել տարբեր կարգի ժողովածուներում եւ այլ գրքերում²: Դրանք գրուած

¹ ՄԱՂ. ԱՐՔ. ՕՐՄԱՆԵԱՆ, Ազգապատում, հտ. Ա., Ս. էջմիածին, 2001, էջ 911:

² Տէն «Սահակայ հայոց կաթողիկոսի ասացեալ յԱրմաւենեացն աւր, որ է Ղոգոմեան», «Մատենագիրք հայոց», հտ. Ե. (է. դար), Անթիլիաս-Լիբանան, 2005, էջ 1286—4292 (հմմտ. «Յովհաննու իմաստասիրի Աւձնեցոյ Մատենագրութիւնք», Վենետիկ, 1833, էջ 185—193.

են ժամանակի գրական ավանդույթի շրջանակում բաականին կանոնաւոր, այլեւ, կարելի է ասել, պատկերաւոր եւ տպաւորիչ («գեղեցիկ») լեզուով³:

Հստ ՆՀԲ-ի հեղինակներին՝ արմաւենիներին կամ ծաղկազարդին նուիրուած «Ճառ»-ը գրուած է «բառազարդ եւ վեհ ոճով», «խիւ ճառն եկեղեցւոյ յարմարեալ է ի բանից Սահակայ Պարթեւի՝ որ ի Կանոնգիրս»⁴: Լեզուական ոճի տեսանկիւնից առաւել գրաւիչ են «Արմաւենեացն օր» ճառի առաջին էջերը, որոնցում հեղինակը լեզուի ոլորտում դիմում է տպաւորիչ համեմատութիւնների եւ փոխաբերութիւնների, այլեւ գործածում է դասական շրջանից եկող շարահիւսական կառույցներ:

Այդ ճառի լեզուն, մեր կարծիքով, դիպուկ օրինակ է հետագայ դարերում հին գրական լեզուի, այսպէս կոչուած, ընդօրինակումային գործածութեան:

Այնուհետեւ, ըստ այն յատկանիշի, թէ դրանք ՆՀԲ-ում կան, թէ՛ բացակայում են, այլեւ եղածները վկայում են առանձին, թէ՛ այլ հեղինակների հետ միասին՝ անկախ ժամանակային հետեւառաջութիւնից: Ունենք նման կարգի երեք տասնեակից աւելի միաւոր, որոնք բաժանւում են հետեւեալ կերպ:

ա) Բառեր, որոնք ՆՀԲ-ն չունի.

ապուղայ — «(կաշուէ) անօթ. տիկ». «Թէ անխիղճ պարտ է համարել զձէթդ, որ բերեն յԱսորւոց ապուղայիմ մեռելոտւովք եւ անսուրբ անասնոց, թէ ոչ» (Սճկ. կր. կան., էջ 1299)⁵,

առընթերադնել (< առընթերադրեալ) — «կից՝ առընթեր դնել». «Հարցմունք կանոնականք Յովհաննայ Սիւնականի քաղաքաց եւ առընթերադրեալ պատասխանիք նմին» (Սճկ. կր. կան., էջ 1294)⁶,

բժշկապետաբար — «ամենաբժշկի բուժմամբ». «Ինքնին ժամանել բուժումն ի յանցմանն բժշկապետաբար» (Սճկ. կր. արմաւ., էջ 1291),

նույնը՝ Վենետիկ, 1953, էջ 213–222). «Կանոնք վերջնոյ Սահակայ կաթողիկոսի», գլուխ ԺԵ., «Մատենագիրք հայոց», հտ. Ե. (է. դար), էջ 1293–1300 (հմմտ. «Կանոնագիրք հայոց», հտ. Ա., աշխատասիրութեամբ Վ. Յակոբեանի, Երեւան, 1964, էջ 506–513): «Պատասխանի թղթոյն Հոնաց» (տե՛ս «Անանունի պատմութիւն», մաս ԽԵ.), «Մատենագիրք հայոց», հտ. Ե. (է. դար), էջ 893–895):

³ Այստեղ հեղինակի շարականների լեզվին չենք անդրադառնում:

⁴ «Նոր բառգիրք հայկազեան լեզուի» (= ՆՀԲ), Վենետիկ, հտ. 1, 1836, էջ 18:

⁵ Քննական բնագրում բերւում են մէկ տասնյակից աւելի գրչագրական տարբերակներ: ՆՀԲ-ն չունի, որովհետեւ դնում է սխալագրութեամբ՝ ապուղայ «կապիկի մորթով տիկ», ըստ Աճառեանի՝ ապուղայ, փոխառութիւն ասոր. apūlā «անօթ» բառի (Հ. ԱՃԱՌԵԱՆ, Հայերէն արմատական բառարան, հտ. 1, Երեւան, 1971, էջ 237–238):

⁶ ՆՀԲ-ն ունի առընթերադիր, առընթերադրութիւն: Բնագրի հիմք եղած որոշ ձեռագրեր ունեն առընթերագրեալ:

երագաձեւ — «արագորեն. փութով», «եւ բազմանուագը ձայնիւք զգանազանութիւն երագաձեւ տեսակաց» (Սճկ. կրթ. արմաւ., էջ 1286),

երամակնոյիդ (< երամակնոյդի) — «խմբին առաջնորդող». «Եւ ծովածին կենասէրք երամակնոյդի լսելով երամապետիցն, ի ձմեռնային եւ ի միջնաշխարհ կայարանացն երամախմբեալք՝ ի մերոյին ժամանելով գետին, լրացուցանեն զերկիր եւ զշուրս» (Սճկ. կրթ. արմաւ., էջ 1287),

նախագուշակել — «նախապէս իմանալ. մարգարէանալ». «Եւ մարգարէ յաղագս մարգարէաբար եւ աստուածապէս զհանդերձեալսն նախագուշակել» (Սճկ. կրթ. արմաւ., էջ 1292)⁷,

բ) Բառեր, որոնց դէպքում ՆՀԲ-ն վկայակոչում է միայն Զորոփորեցուն: Սրանք եւս քիչ չեն, ուստի բերում ենք ըստ առանձին խօսքի մասերի՝ իրրեւ գոյական, ածական եւ այլն:

1) Գոյական.

բարեբանակցութիւն — «բարի խոսքով ձայնակցելը». «Եւ մերոյ փառաբանութեանս բարեբանակցութեամբ համագոյապէս ... զաւուրս յառաջածցուք զսաղմոսն» (Սճկ. կրթ. արմաւ., էջ 1287),

բշումն — «բառաչին». «զգոչումն եւ զբշումն արտաբերելով՝ զբանականաց հրաշացուցանեն զլսողութիւն» (Սճկ. կրթ. արմաւ., էջ 1287)⁸,

դեղարան — «բուժում». «Եւ զանբուժականն մարմնեղէն ախտին ի մարդկեղէն ախտին դեղարանացն» (Սճկ. կրթ. արմաւ., էջ 1289)⁹,

համախնդութիւն — «համախումբ՝ ընդհանուր ուրախութիւն». «Եւ հասարակաց համախնդութեամբ լծորդելով առաքելական գրոց ի տիեզերատաւնակ աւուրս համաշխարհական խմբեալ բարեբանումն» (Սճկ. կրթ. արմաւ., էջ 1288),

նշմարտափառութիւն — «ճշմարիտ փառք. բարեբանութիւն. ուղղափառութիւն». «Եւ զիւր ճշմարիտ արարչական անուն հրամայեաց աստուածախոստ բարեբանել նշմարտափառութեամբ» (Սճկ. կրթ. արմաւ., էջ 1291),

նաւուղղակ — «նաւավար». «Եւ նաւուղղակին զնաւ ծովուն ընծայեցուցանելով... ի բաղձալին ժամանէ երկիր» (Սճկ. կրթ. արմաւ., էջ 1287),

սրամահութիւն — «սրով սպանվելը». «Եւ զանազան սատակմունք, քարկոծմունք, սրամահութիւնք եւ հրկիզութիւնք» (Սճկ. կրթ. արմաւ., էջ 1288),

⁷ ՆՀԲ-ն ունի միայն նախագուշակ, նախագուշակական, նախագուշակութիւն:

⁸ ՆՀԲ-ն այս ձեւի համար ունի միայն այս հեղինակից վկայութիւն:

⁹ ՆՀԲ-ն ունի զանբժկականն, փխ. զանբուժականն:

սփեմաւորութիւն — «կրօնաւորի զգեստ կրելը». «Եթէ պահիտ է եպիսկոպոսի կրանաւորել սփեմաւորութեամբ ինքեամբ իսկ եւ զիւր գործ թողուլ» (Սճկ. կթ. կան., էջ 1295):

2) Ածական.

առագաստափար — «(նաւի) առագաստին փարուող». «աջողակ առագաստափար աւողով սլացեալ ի բաղձալին ժամանէ երկիր» (Սճկ. կթ. արմաւ., էջ 1287),

բարեբանակից — «բարեբանելուն ձայնակցող». «Սերովբէիցն բարեբանակից զսերկեւան նախագողելով մարգարէական հոգւովն» (Սճկ. կթ. արմաւ., էջ 1288),

բարեխառնական — «բարեխառն». «Աւդք զբարեխառնական եւ զպտղածնաւ դուրեցին շունչք» (Սճկ. կթ. արմաւ., էջ 1287),

բերկրաբերձ — «վսեմ բերկրանք առաջ բերող». «Բերկրաբերձ եւ սոսկալի բոլոր բանակաց երկնաբիրաց փառաբանողաց պանծացուցանելի» (Սճկ. կթ. արմաւ., էջ 1287),

գերափառագոյն — «ամենափառապանծ». «Աւետաբեր եւ տիեզերական տաւն, եւ տէրունեան տաւնից գերափառագոյն, բերկրաբերձ եւ սոսկալի» (Սճկ. կթ. արմաւ., էջ 1287),

լծորդածիւն — «ծննդակից՝ զուգակից. քոյրեր, եղբայրներ». «Եւ զանշնշանաւն եւ զննջելոյն յաջորդեալ տեղի, եւ զառաքումն լծորդածիւն կանանցն» (Սճկ. կթ. արմաւ., էջ 1289),

խցարգել — «ճգնաւոր. խցում փակուած. միայնակեաց». «Քահանայ որ սիւնական է կամ խցարգել եւ զսուրբ խորհուրդն խնդրէ առ ի հաղորդել, արժան է իւրովի կատարել զհաղորդութիւնն» (Սճկ. կթ. կան., էջ 1298),

հասարակահոլով — «հասարակածիր». «Եւ արեգակն ի հասարակահոլովն ժամանեալ ժամանակ, զմէջս երկնի եւ երկրի հոլաթեւէ» (Սճկ. կթ. արմաւ., էջ 1287),

հողագործական — «հողամշակմանը վերաբերող». «Եւ տնական կենդանիք արտաքոյ իւրաքանչիւրոց ելանեն. ոմանք զհողագործականն տաժանմունս ի նուս բերելով, իսկ այլք հոլեալք լրացուցանեն զհովիտս եւ զկոհակս զանազան» (Սճկ. կթ. արմաւ., էջ 1287),

յաւէտաձեւ — «միշտ համաձեւ՝ նոյն ձեւով». «Յաւէտաձեւ իւրաքանչիւրովք ձայնիւք փողին զաւուրս վայելչութիւն» (Սճկ. կթ. արմաւ., էջ 1287),

ոլորտածալ — «ամբողջ ոլորտը բռնած», «Ծովն ի բարձրակոհակ վրդովմանց եւ յոլորտածալ շարժմանց լռեալ կայ» (ՍՆկ. կթ. արմաւ., էջ 1287),

տիեզերատանակ — «տիեզերքով մէկ տօնախմբուած», «Եւ հասարակաց համախնդութեամբ լծորդելով առաքելական գրոց ի տիեզերատանակ աւուրս համաշխարհային խմբեալ բարեբանումն» (ՍՆկ. կթ. արմաւ., էջ 1288),

ֆառահետեւ — «չորքոտանի գնացող. չորեքթաթ», «Եւ գազանացն եւ էրէոցն ֆառահետեւ շարմունք, հոլեալք եւ երամացեալք ...ճոխացուցաանեն» (ՍՆկ. կթ. արմաւ., էջ 1287):

3) Բայ.

երամախմբեալ — «երամով խումբ կազմած», «Ի ձմեռնային եւ ի միջնաշխարհ կայարանացն երամախմբեալ՝ ի մերոյին ժամանելով գետին, լրացուցանեն զերկիր եւ զշուրս» (ՍՆկ. կթ. արմաւ., էջ 1287)¹⁰,

համատնաւորինէլ — «ըստ ամենայնի տէր լինել՝ տնօրինել», «Կապեսցէ ընդ որթոյ զգրաստ իւր, զմարմնանալն եւ համատնաւորինէլն ընդ հողեղէն բնութեամբ» (ՍՆկ. կթ. արմաւ., էջ 1290),

նմանաբերել — «նմանեցնել. օրինակել», «Եւ երկուս առաքեալս յաշակերտացն, զտիեզերաց նմանաբերէ զկոչումն, երկու հոգեխառն կոչմամբք» (ՍՆկ. կթ. արմաւ., էջ 1289),

պտղածալ — «պտղաբերող», «Աւղք զբարեխառնական եւ զպտղածնալ բուրեցին շունչ» (ՍՆկ. կթ. արմաւ., էջ 1287),

տնկածալ (< տնկածեմ) — «տնկել. (ծառա)տունկ անել», «Եւ երկրագործ ի բնակաց ... ելանէ ի գործ իւր եւ ի վաստակս ձեռաց իւրոց, զսերմանական եւ զտնկածալ երկիր գործելով, զշտեմարանացն ճոխացուցանելով զլիութիւն» (ՍՆկ. կթ. արմաւ., էջ 1287)¹¹:

4) Մակբայ.

գործակցաբար — «իբրեւ գործակից. գործակից ձեւով», «համախոհ լծորդութեամբ ընդ նոսա զաստուածեղէն մտիցն սպասաւորեսցուք գործակցաբար, ընդ տղայսն բարեբանեսցուք» (ՍՆկ. կթ. արմաւ., էջ 1292),

որդէգրաբար — «իբրեւ որդեգիր», «զնորածնելոցն յաւազանէ որդէգրաբար ընդ Սրբոյ Երրորդութեանն կապեալ սիրով» (ՍՆկ. կթ. արմաւ., էջ 1290):

¹⁰ ՆՀԲ-ն հենց այդ ձեւն է դնում իբրեւ զխաբառ:

¹¹ ՆՀԲ-ն սերմանական-ի համար բերած այս նոյն օրինակում դնում է տնկածնօղ ձեւով:

գ) Բառեր, որոնց դեպքում ՆՀԲ-ն վկայակոչում է նախ Զորոփորեցուն, ապա հետագա հեղինակ(ներ)ի: Դրանք մի քանիսն են (գոյական, ածական, բայ, մակբայ).

գերեզմանականանք — «գերեզմանականներ». «Անշնչանայր Դազարոս, եւ զգերեզմանականանցն ըմբռնիսնելով կերպ, փոխեալ լինէր ի կենդանութենէն» (Սճկ. կթ. արմաւ., էջ 1289),

երուսաղէմանալ — «լինել իբրեւ Երուսաղէմ. խաղաղուել». «Ի հասարակաց արարչին ծնելութեան՝ մաքրի եւ երուսաղէմանայ բոլոր տիեզերք» (Սճկ. կթ. արմաւ., էջ 1291),

հրահանգապետ — «հրահանգ տվող. վարդապետ». «Եւ նախ քան զգրաւորական դպրութիւն, զաւրինականացն դաստիարակէ զհրահանգապետս» (Սճկ. կթ. արմաւ., էջ 1292)¹²,

մարգարէաբար — «իբրեւ մարգարե. մարգարեութեամբ». «Եւ մարգարէ յաղագս մարգարէաբար եւ աստուածապէս զհանդերձեալսն նախագուշակել» (Սճկ. կթ. արմաւ., էջ 1292)¹³,

տիեզերագով — «աշխարհով մեկ գովաբանուած՝ հռչակուած». «Եւ մեք որ այսպիսի տիեզերագով եւ բարեբանաւղ հանդիսացաք աւուրս» (Սճկ. կթ. արմաւ., էջ 1292)¹⁴:

դ) Բառեր, որոնց դեպքում ՆՀԲ-ն այլ հեղինակների հետ միասին վկայակոչում է նաեւ Զորոփորեցուն: Այս դէպքում, անշուշտ, պէտք է հետեւել հեղինակների ապրած ժամանակի յաջորդութեանը, որն անհրաժեշտ է լեզուի բառապաշարի պատմութեան համար. այստեղ նման բառերին անդրադառնում ենք Զորոփորեցու երկի հիմքով: Դրանց մի մասը վկայակոչւում է ըստ Զորոփորեցու եւ հետագայ հեղինակների (հմմտ. մեծափառութիւն — «մեծ փառք. պատիւ պանծալի»): Իսկ եթէ որոշէինք նման բառերի, պայմանականօրէն, հեղինակային նորակազմութիւն լինելը, ապա պիտի բացառէինք Զորոփորեցուն նախորդող ժամանակի աղբիւրների հետ բերուող օրինակները (հմմտ. նորահաւատ — «նոր սուրբ հաւատքի եկած. նորատունկ»): Սակայն չենք բացառում՝ հաշուի առնելով այն, որ, իբրեւ հին գրական հայերէնի բառապաշարի միաւոր, եղել է լեզ-

¹² ՆՀԲ-ն երկրորդ վկայութիւն բերում է Սիւն. տաղ. խշ. (= Ստեփանոս Սիւնեցի հեղինակի գործ, որ բառարանի համառոտագրութիւնների ցանկում չի նշուում):

¹³ ՆՀԲ-ն ունի՝ Սճկ. կթ. արմաւ., հետո՝ Վրդն. սղ. (= Վարդան վարդապետ, «Մեկնութիւն սաղմոսի», ԺԳ. դ.):

¹⁴ ՆՀԲ-ն ունի՝ Սճկ. կթ. արմաւ., այնուհետեւ՝ Աթ. խլ. (= Աթանաս Աղեքսանդրացի, Դ. դ.):

ւում առհասարակ՝ ընդամին պատկերացում տալով գործածութեան յաճախականութեան վերաբերեալ: Բերում ենք նման բառերը՝ ըստ առանձին խօսքի մասերի:

1) Գոյական.

կրանաւորանոց — «կրոնաւորատեղի. կրօնաւորների բնակատեղի», «Սքեմաւոր որ աւրկանայ կամ բորոտի ի նմին կրանաւորանոցի կա՛լ» (Սճկ. կթ. կան., էջ 1293),

մարմնաւորութիւն — «մարմնանալը, մարդեղութիւն», «որ է հաւատարիմ եւ ճշմարիտ վկայ նորա մարմնաւորութեանն» (Սճկ. կթ. արմաւ., էջ 1292),

մեծափառութիւն — «մեծ փառք. պատիւ պանծալի», «Զժամանակիս զգալով մեծափառութիւն» (Սճկ. կթ. արմաւ., էջ 1287). «Զմեծափառութեան փողեաց մեզ բան» (ն. տ.),

սգաւորութիւն — «սգալը. տխրութիւն», «Երկիր զձմեռնային զսգաւորութիւն ի գարնանային յեղանակեալ վերանորոգումն» (Սճկ. կթ. արմաւ., էջ 1287),

սրակնութիւն — «աչքի սրութիւն. սրատեսութիւն», «Եւ Հոգւոյն Սրբոյ սրակնութեամբ զբազմաժամանակեայ եւ զհանդերձեալ դիտաւորեցին խորհուրդ» (Սճկ. կթ. արմաւ., էջ 1288),

տիեզերապետութիւն — «տիեզերակալութիւն. աշխարհի տէր լինելը», «նշանակէ զաստուածացելոյ հակառակամարտին ճոխութիւն ի տիեզերապետութենէ լուծանել ընդ ոտիւք մեռուսցէ» (Սճկ. կթ. արմաւ., էջ 1289)¹⁵:

2) Ածական.

երամապետ — «դասապետ. պարագլուխ», «Եւ ծովածին կենասէրք երամակուղղի լսելով երամապետիցն, ի ձմեռնային եւ ի միջնաշխարհ կայարանացն երամախմբեալք՝ ի մերոյին ժամանելով գետին, լրացուցանեն զերկիր եւ զշուրս» (Սճկ. կթ. արմաւ., էջ 1287),

մաքրութեամբ փալլող — «Աստեղք մաքրափայլ եւ ականակիտք, նկարակերտելով զիրքանշիրոց դիրս» (Սճկ. կթ. արմաւ., էջ 1287),

մերումակ — «մեր նման՝ ձեւով. մերային», «Եւ կապել զանզրաւ եւ անլուծանելի սրով ընդ մերումակ բնութեանս» (Սճկ. կթ. արմաւ., էջ 1290),

մշտայաղթ — «միշտ յաղթող՝ յաղթանակով դուրս եկող», «հաւատարիմ մարագարէ, եւ բարբարոսական ազգին տանջաւղ, մշտայաղթ ի պատերազմունս» (Սճկ. կթ. արմաւ., էջ 1287),

¹⁵ ՆՀԲ-ն ունի նախ՝ խոր. Հոփիս., յետոյ՝ Սճկ. կթ. արմաւ.:

սերմանական — «ցանովի, սերմանելի». «Եւ ի վաստակս ձեռաց իւրոց, զսերմանական եւ զտնկածաւղ երկիր գործելով, զըշտեմարանացն ճոխացուցանելով զլիութիւն (Սնկ. կր. արմաւ., էջ 1287):

3) Բայ.

հոլաթել — «մերկ՝ հոլանի գնալ». «Եւ արեգակն ի հասարակահոլովն ժամանեալ ժամանակ, զմէջս երկնի եւ երկրի հոլաթելէ» (Սնկ. կր. արմաւ., էջ 1287),

նախանառել (< նախանառեալ) — «նախաձայնել, կանխաւ ասել», «Համագոյ արինին հոգեկիրքս զհանդերձեալ աստուածորդւոյն զսքանչեւագործութիւնս նախանառեալ աստուածաբանեցին» (Սնկ. կր. արմաւ., էջ 1290),

նկարակերտել — «յօրինել որպէս նկար». «Աստեղք մաքրափայլ եւ ականակիտք, նկարակերտելով զիրքանչիւրոց դիրս» (Սնկ. կր. արմաւ., էջ 1287)¹⁶,

սաւառնագարդեալ — «գեղեցկատարագ, շրջագարդ». «Եւ բուրաստանք ի ստածող աւդոց սաւառնագարդեալ» (Սնկ. կր. արմաւ., էջ 1287)¹⁷,

ստածել (< ստածող) — «(խնամք) տածել, խնամել». «Եւ բուրաստանք ի ստածող աւդոց սաւառնագարդեալք» (Սնկ. կր. արմաւ., էջ 1287),

տանաւանալ — «տաճար եւ բնակարան լինել հոգւոյն աստուծոյ», «որպէս հողանիւթեայ մարմնովք տաճարացան Սրբոյ Հոգւոյն, եւ շնորհաբարձ բախտին վերամբարձան» (Սնկ. կր. արմաւ., էջ 1288)¹⁸:

4) Մակբայ.

աստուածաբանաբար — «իբրեւ աստուածախօս, Աստուած փառաբանելով՝ կանչելով», «զբոլորից Հաւր եւ զմիածին Որդւոյն մարդասիրութիւնն փողեալ գոչեսցուք աստուածաբանաբար» (Սնկ. կր. արմաւ., էջ 1288),

համագոյապէս — «համագոյ ձեւով, միասնաբար», «Եւ մերոյ փառաբանութեանս բարեբանակցութեամբ համագոյապէս... զաւուրս յառաջ ածցուք զսաղմոսն» (Սնկ. կր. արմաւ., էջ 1287):

Ե) Բառ, որի դեպքում ՆՀԲ-ն տալիս է նախ հետագա հեղինակ(ներ)ի, այնուհետեւ Զորոփորեցու օրինակը, որ հակառակն էր սպասելի: Այդպիսին է, օրինակ, բարձրակոհակ «բարձր ալիքներ տուող» բառը, նախ՝ Արիստ. Լաստիվերցու, այնուհետեւ Զորոփորեցու գործածութեամբ, թերեւս այն

¹⁶ ՆՀԲ-ն չիշեալ իմաստով միայն այս օրինակն է բերում:

¹⁷ ՆՀԲ-ն այս ձեւն ունի սաւառնագարդի հետ միասին իբրեւ առանձին գլխաբառ:

¹⁸ ՆՀԲ-ն ունի բառայօդուած նաեւ տանաւանեցանել, որ կայ նաեւ այս բնագրում. «զոր տանաւանեցաւ ինքեան նստի եւ հանդգչի ի սուրբ եկեղեցւոջ» (Սնկ. կր. արմաւ., էջ 1290).

նկատառումով, որ երկրորդում բառն ունի փոխաբերացում. «Ծով ի բարձրակոհակ վրդովմանց եւ յոլորտածաւալ շարժմանց լռեալ կայ» (Սնկ. կթ. արմաւ., էջ 1287)¹⁹:

գ) Այլ կարգի կամ հետագայ հեղինակների վկայակոչմամբ բերած բառեր.

աւրկ — (ուրկ-անամ «բորոտանալ»); «Ուրկի եւ բորոտի հաղորդել, թէ ի մեղս չեն»։ «Աքեմաւոր որ աւրկանայ կամ բորոտի ի նմին կրաւնաւորանոցի կալ» (Սնկ. կթ. կան., էջ 1293)²⁰,

գործակցաբար — «գործակից ձեւով»։ «ընդ նոսա զաստուածեղէն մտիցն սպասաւորեսցուք գորցակցաբար» (Սնկ. կթ. արմաւ., էջ 1292)²¹,

մերոյին — «մեր, մերային», «Ի ձմեռնային եւ ի միջնաշխարհ կայարանացն երամախմբեալք՝ ի մերոյին ժամանելով գետին, լրացուցանեն զերկիր եւ զշուրս» (Սնկ. կթ. արմաւ., էջ 1287):

է) Բառեր, որոնք գործածուում են այլ իմաստով, որ երբեմն նշում է ՆՀԲ-ում: Օրինակ՝ համագոյապէս. ըստ ՆՀԲ-ի՝ մակբայ, սովորաբար՝ «որպէս համագոյ», իսկ այստեղ՝ «արարածք ամենայն բնութեանակից մեզ գոլով սեռօրէն, կամ երկինք եւ երկիր լրիւ իւրեանց»։ «Եւ բովանդակ երկին եւ երկիր եւ ծով, եւ ամենայն կենդանատեսակք զաւուրս մեծացուցանելով զփառաւորութիւն բերկրին եւ խնդան, եւ մերոյ փառաբանութեանս բարեբանակցութեամբ համագոյապէս, զոր բաւական համարելով, զաւուրս յառաջ ածցուք զսաղմոսն» (Սնկ. կթ. արմաւ., էջ 1287): Այսպէս նաեւ՝ մաքրափայլ «մաքրութեամբ փայլող»։ «Աստեղք մաքրափայլ եւ ականակիտք, նկարակերտելով զիրբանչիւրոց դիրս» (Սնկ. կթ. արմաւ., էջ 1287)²²:

ը) Վերլուծական բառակրկնութիւն բաղադրիչներից երկրորդի այս կամ այն կարգի թեմամբ. նման կառուցուածքի կապակցութիւնը, ընդունուած է ասել, թէ օտարաբան է հայերէնում, որի պարզաբանումն այլ խնդիր է. հմմտ. ի գաւռու գաւրավար, ի հաւտի հաւտապետ, ի նաւի նաւապետ. «Նման եւ ճշմարիտ է բանս, զի յամենայնում պետք եւ առաջինք զաւետաբեր խնդան լուր. ի գաւռու գաւրավար, ի հաւտի հաւտապետ, ի նաւի նաւապետ» (Սնկ. կթ. արմաւ., էջ 1288):

¹⁹ ՆՀԲ-ում՝ «Ծովն ի բարձրակոհակ վրդովմանց լռեալ կայ»:

²⁰ ՆՀԲ-ն ունի ու-ով, ոչ աւ-ով (հնչիւնական երեւոյթ): Ի դէպ՝ քննութեան առարկայ բնագրերում հանդիպում են հնչիւնական այլ իրողութիւններ եւս, որոնց այստեղ չենք անդրադառնում. օր.՝ վաղճանելն (փխ. խ-ով) (Սնկ. կթ. արմաւ., էջ 1289) եւ այլն:

²¹ ՆՀԲ-ն ունի՝ Սնկ. գալստ. [=] համառօտեալ յղումով, որ ցանկում չի տրուում:

²² ՆՀԲ-ն յիշեալ իմաստով միայն այս օրինակն է բերում:

Այդպէս նաեւ՝ վիրոյ ընդ վիրաց, անդամ ընդ անդամոց, «յանցաւորացն հրամայէր տանջմունս գնացից՝ եւ տանջանաց զանազանելոց, վիրոյ ընդ վիրաց եւ անդամս ընդ անդամոց կրճատել» (ն. տ.), այլեւ՝ ամենայն յամենայնում, հողեղէնսն հողեղէն «եւ եղեւ ինքն Բանն ամենայն ամենայնում: Ընդ հողեղէնս հողեղէն. աւրինին ճոխացուցանող» (ն. տ.): Նաեւ՝ բնութեամբ բնութիւն. «Այլ Որդւոյ զմեր կերպարանեալ զբնութիւնս, եւ բնութեամբ քաւարան գոլով բնութեանս, ի տանջանաց զբնութիւնս ազատելով» (ն. տ.):

РЕЗЮМЕ

Язык и в особенности лексика сочинений Католикоса Саака Дзоропореци до сих пор были предметом исследования с точки зрения вопросов истории древнеармянского языка.

В статье нами дается лексикологический анализ тех слов, которые либо не даются в «Новом словаре армянского языка» (тт. 1—2, Венеция, 1836—1837), либо отмечены с трудами других авторов разных времен. Кроме того, нами выделены некоторые слова, имеющие авторское применение, т. е. являющиеся, условно скажем, новыми смысловыми применениями. Значительно то, что последние носят отпечаток разговорного языка того времени.

SUMMARY

In the past, the works of Catholicos Sahak of Dzorapor were only the subject of philological-original text studies. The language, in particular the vocabulary of these works is not studied, even from the viewpoint of the history of the Classical Armenian language. In this article, we present a lexicological analysis of the words that are either missing from the “New Armenian Dictionary” (vol. 1—2, Venice, 1836—1837), or have a parallel use with the works of other authors, in one or two cases — a new semantic application in the original.

We have also singled out some more words with an authoring application, i.e. with new semantic applications and, most importantly, they bear the imprint of the colloquial language of that period. The evaluation of such units of vocabulary is important for the study of the general history of the Armenian language.